

О.В. Попруга

РІЗНІ ПІДХОДИ У ВИЗНАЧЕННІ СУТІ ТА ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ “НАЦІОНАЛЬНА САМОСВІДОМІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ”.

В статтє определена актуальность проблемы формирования национального самосознания будущих учителей. Раскрывается суть понятия “национальное самосознание будущих учителей”, его структурная целостность. Определены решающие факторы формирования национального самосознания будущих учителей.

The article deals with the problem of formation of national self-consciousness of a future teacher. The essence of the notion "national self-consciousness of a future teacher" and its structure have been revealed. The determinants of formation of national self-consciousness of a future teacher have been ascertained.

Суспільно-політичні зміни, що стали реальністю за часів незалежності України, та проблеми державотворення потребують розв'язання цілої низки завдань, серед яких чільне місце посідає формування національної самосвідомості молоді. На його вирішення націлюють Конституція України, Національна доктрина розвитку освіти України, Закони "Про освіту", "Про вищу освіту".

У Національній доктрині розвитку освіти України говориться про необхідність формування в молоді світоглядної свідомості, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, інших соціально значущих надбань вітчизняної і світової культури.

Останнім часом з'явилося багато публікацій з питань національної самосвідомості, але більшість розвідок проводиться з проблеми формування національної самосвідомості молодших школярів. Студентство, самосвідоме за віком, як виявилось у результаті практичних досліджень, у більшості своїй не відчуває гордості за свою Батьківщину, не цікавиться її сучасним та майбутнім, не готове брати активну участь у розбудові держави, поступаючись особистими інтересами.

Питання визначення суті та змісту поняття "національна самосвідомість студентської молоді", а насамперед, студентів – майбутніх учителів, в Україні є як ніколи актуальним.

Феномен "національна самосвідомість" неодноразово розглядався як філософами, психологами, соціологами й політологами, так і відомими педагогами.

За визначенням І.Н.Мартинюка, "національна самосвідомість - це усвідомлення, оцінка людини (нації) себе як носія національних цінностей, що склались у процесі історичного розвитку спільноти, її самореалізації як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе, зайняти належне місце серед інших національних спільнот і зробити гідний внесок у розвиток цивілізації, людства" [4,29]. "Це не тільки уявлення про своє національне походження, - додає Я.Б.Гнутель, - але й певне ставлення до нього – почуття гордості, співпереживання і причетності до долі свого народу, знання його історії, традицій, так само як і історії, традицій тих народів, з якими постійно контактує, спілкується твій народ, представники яких живуть і працюють поряд з тобою" [2,123].

Сучасний український вчений В.Жмир розглядає національну самосвідомість як "...різновид свідомості соціальної спільноти, що ґрунтується на уявленнях про соціальні вартості, норми, визначальні для віднесення особистості до тієї чи іншої нації, тобто до спільноти

національної. Національна свідомість має всі властивості й закономірності свідомості групової і передусім виражає ознаки розрізнення “ми” та “не ми”, вона є засобом і водночас виявом національної інтеграції” [3,205].

Феномен національної самосвідомості – це суспільно важлива інтегрована якість, саме тому педагогічна проблема формування національної самосвідомості студентської молоді потребує детального розгляду головних складників і чинників, що містяться в ній. Основу тут звичайно складають два поняття – “нація” та “самосвідомість”.

На думку відомого етнопсихолога А.С.Бароніна, нація – це “історично сформована усталена спільність людей, що виникла на базі спільності мови, території, економічного життя та психічного складу, який виявляється в спільності культури” [1,38].

Тобто нацією можна вважати людську спільноту, утворену в результаті природного етногенезу, що має спільну мову, культуру, ментальність та чітку внутрішню структуру у вигляді наукової, культурної, політичної еліти тощо.

Самосвідомість, за визначенням П.А.М'ясоїда, “являє собою складний психічний процес, сутність якого полягає у сприйнятті особистістю численних образів самої себе в різних ситуаціях діяльності й поведінки, в усіх формах взаємодії з іншими людьми і в поєднанні цих образів в єдине цілісне утворення – уявлення, а потім у поняття свого власного “Я” як суб'єкта, що відрізняється від інших суб'єктів” [6,138].

Отже, самосвідомість орієнтована на осмислення людиною своїх дій, почуттів, думок, мотивів поведінки, інтересів, своєї позиції у суспільстві. Даний феномен пов'язаний зі здатністю до рефлексії.

Видатний педагог В.С.Чорнобай зробив висновок про те, що національна самосвідомість особистості включає в себе раціональний та емоційний компоненти. Цей висновок є важливим для нас тому, що може слугувати обґрунтуванням необхідності здійснення педагогічного впливу не лише на раціональне мислення людини, а й на її почуття, на емоційну сферу в процесі формування національної самосвідомості особистості. Це положення є однаково важливим для різних вікових категорій, зокрема і для молодших підлітків, і для студентської молоді.

Національна самосвідомість має складну структуру і різні рівні. За теорією Ф.М.Медвіда, вона містить у собі: 1) “усвідомлення етнічної спільності по відношенню до інших етносів; 2) усвідомлення і вірність національним цінностям, мові, етнічній території, національній культурі; 3) усвідомлення соціально-державної спільності; 4) патріотизм; 5) усвідомлення спільності в національно-визвольній боротьбі” [5,60].

Усвідомлення етнічної приналежності, що складається з людей, незалежно від класової приналежності, виступає первинним і основним елементом національної самосвідомості. Етнічні уявлення, погляди,

звички, норми поведінки творять національну самосвідомість.

Притаманна нації як етносоціальному організму спільність економічного життя, території, мови, культури усвідомлюється і фіксується в самосвідомості особистості.

Найбільш суттєвим здобутком нації є мова – живе вираження характеру її представників, найактивніший її зв'язок із світовою культурою. Іноді достатньо декількох слів, щоб визначити в загальних рисах характер народу – носія мови. Г.Шпет у книзі “Вступ до етнічної психології” акцентує увагу на ролі національної мови як джерела психологічних особливостей нації. К.Ушинський відмічав: “... Поки живе мова народна в устах народу, до того часу живий і народ” [7,18].

Таким чином, формування національної самосвідомості є складним та багатограним процесом. Отже, дослідження цього феномену далеке від свого остаточного розв'язання. Належної уваги під час вивчення феномену національної самосвідомості не приділялося деяким педагогічним та психологічним чинникам, що впливають на роботу із майбутніми вчителями у вищій школі.

Вищезазначене зумовило вибір мети дослідження, яка полягає в тому, щоб висвітлити різні підходи до визначення суті та змісту поняття “національна самосвідомість майбутніх учителів”.

Об'єктом дослідження обрано феномен національної самосвідомості.

Предмет дослідження – різні підходи до визначення суті та змісту поняття “національна самосвідомість майбутніх учителів”.

Предмет та об'єкт дослідження дозволили виділити такі завдання:

- 1) визначити суть та зміст поняття “національна самосвідомість майбутніх учителів”;
- 2) визначити роль вирішальних чинників у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів”.

Ми розглядаємо національну самосвідомість як результат рефлексії особистості до своєї нації, усвідомлення людиною своєї національної спільності, території, мови, культури, бажання розквіту своїй нації, осмислення її природних вимог у системі загальнолюдського прогресу.

Важливим об'єктивним фактором становлення національної самосвідомості виступає національна державність, що сприяє територіально-державному об'єднанню населення, яке розмовляє однією мовою, має спільність господарсько-культурного укладу, єдині традиції, підвищує значення факту проживання на спільній території, веде до пробудження патріотизму.

Щоб успішно будувати демократичну правову і цивілізовану державу, необхідно, щоб її громадяни, а насамперед інтелігенція, мали високу національну самосвідомість. Особливо це стосується педагогів,

покликанням яких є практична реалізація завдань розвитку рідної культури, національної державності.

Говорячи про зміст та структуру національної самосвідомості, необхідно визначити чинники та умови, що сприяють чи гальмують процес її формування у студентської молоді. До них ми відносимо:

- соціальне середовище;
- економічну ситуацію;
- розвиток комунікації;
- систему народних традицій та звичаїв;
- систему освіти взагалі та зокрема систему вищої освіти.

Саме тому формування національної самосвідомості майбутніх учителів – складова і невід’ємна частина вирішення фундаментальної проблеми підготовки національних педагогічних кадрів.

Беручи до уваги роботу з формування національної самосвідомості майбутніх учителів, ми виділяємо 4 основних компоненти, що характеризують рівень рефлексії особистості:

1)інформативний, що характеризується первинними знаннями про географічне розташування рідної держави, міста, села, її адміністративний устрій, економічний статус та бажанням особистості активно накопичувати ці знання;

2)емоційний, характерною рисою якого є сприйняття інформації про національні цінності, ідеали, традиції, звичаї, в результаті якого в особистості виникає відчуття гордості за Батьківщину, за націю, до якої вона належить;

3)раціональний, специфікою якого є аналіз та синтез інформації, отриманої в результаті навчання, виховання, спілкування;

4)діяльний, що характеризується бажанням особистості працювати задля розквіту держави, своєї нації, боротися за її права та свободи, виховувати в менш зрілих представників нації почуття гордості за Батьківщину, поваги до неї та щирої любові.

Суспільно важливу інтегровану якість – національну самосвідомість педагогів – необхідно формувати цілеспрямовано і систематично ще в стінах ВНЗ.

У чому полягає особлива складність вище зазначеної проблеми. По-перше, у віці студентів. Специфіка роботи в цьому напрямку із молодшими школярами 6-9 років, що являють собою *tabula rasa*, якісно відрізняється формами та методами від роботи з формування національної самосвідомості студентської молоді. Роки навчання студентів у ВНЗ у середньому охоплюють 17-21 рік. Це достатньо складний етап у житті особистості на зламі підліткового віку та юнацтва. Тому педагогу в процесі навчання та виховання необхідно враховувати специфічні психологічні чинники для успішної реалізації поставлених завдань. Відомо, що цей період

характеризується якісним зрушенням у розвитку самосвідомості. Підліток інтенсивно засвоює із світу доросли різні цінності, норми та способи поведінки, що складають новий зміст свідомості та перетворюються на вимоги до поведінки іншої людини та особистої, на критерії оцінки та самооцінки.

З віком уявлення молодшої людини про себе розширюється та поглиблюється, зростає самостійність у судженнях про себе та навколишній світ. Саме ця особливість лежить в основі другого типу труднощів з формування національної самосвідомості. Студентські роки – це час, коли людина вже володіє певною інформацією про важливі для себе феномени дійсності, має свої думки з того чи іншого питання, навчається не тільки отримувати відомості та знання, а й аналізувати їх, використовувати чи обходити своєю увагою в процесі життєдіяльності. На цьому етапі достатньо складно переконати особистість в тому, про що раніше вона мала протилежну точку зору. Тому при формуванні національної самосвідомості педагогу потрібні переконливі, аргументовані докази, цікава специфічна інформація, різноманітність форм організації роботи та методів впливу, вміння апелювати до емоційної сфери особистості. Лише при грамотному використанні вище зазначених чинників можна сформувати в молодій людині усвідомлення себе як носія національних цінностей, як суб'єкта соціальної дійсності, що прагне ствердити себе і зробити гідний внесок у розвиток як своєї нації, так і людства взагалі.

По-третє, складність формування національної самосвідомості студентів педагогічного університету – майбутніх учителів пов'язана із специфікою вищої освіти. Зрозуміло, що цілеспрямовану роботу з вище зазначеного питання необхідно проводити комплексно, під час якомога більшої кількості занять. Але розподіл навчальних дисциплін часто стає на заваді цього завдання. Наприклад, формувати національну самосвідомість студентів факультету української філології набагато легше, ніж студентів математичного факультету.

Вища освіта сьогодні відчуває гостру потребу у висококваліфікованих і національно свідомих професорсько – викладацьких кадрах. Педагог, який має сформовану національну самосвідомість, глибоко усвідомлює себе, свої знання, погляди, переконання. Такий педагог здатний на високому рівні здійснити формування в студентів національної самосвідомості. Молоді фахівці, випускники педагогічних ВНЗ, виховані національно свідомими педагогами, успішно розвивають усі сфери як своєї особистості, так і рідної культури, науки, господарства, державотворення.

Правильне розуміння педагогом вище зазначених труднощів з формування національної самосвідомості студентів педагогічного університету надає йому можливість скоригувати навчальний процес і зміст своїх занять, беручи до уваги як особливості роботи у вищій школі, так і

психологічні чинники. Тому що на педагогічний університет лягає велика відповідальність за своїх випускників як за кваліфікованих кадрів, що отримали глибокі знання з навчальних дисциплін, так і як за національно свідомих особистостей, спроможних будувати своє життя за принципами любові до рідної землі, поваги до своєї нації й інших народів, готовності та вміння сумлінно, творчо працювати на благо Вітчизни, зміцнювати єдність рідного народу, Українську державу і надійно її захищати. Водночас, важливість формування національної самосвідомості майбутніх учителів має особливе значення з позиції їхньої подальшої великої творчої ролі в суспільстві – виховувати та навчати вірних синів нашої Батьківщини.

Проведений аналіз існуючої філософської, психологічної та педагогічної літератури свідчить про те, що проблему визначення суті та змісту поняття “формування національної самосвідомості”, в науковому розумінні, в основному поставлено, визначено її місце і значення в системі виховання особистості. Однак недостатньо розроблені методи, засоби конкретного втілення формування національної самосвідомості в навчально-виховний процес української, зокрема вищої школи.

У той же час, формування національної самосвідомості майбутніх учителів, з огляду на поширення і зростання процесів державного будівництва незалежної України, складає значну й актуальну педагогічну проблему як на науково-теоретичному, так і на емпірично-практичному рівнях. Об’єктивна реальність зумовлює необхідність зрушень у спрямуванні науково-педагогічних досліджень та вузівської практики на розв’язання численних і невідкладних педагогічних завдань національного виховання. Перспективою подальших розвідок з теми може стати дослідження формування національної самосвідомості студентів педагогічного університету в процесі іншомовної підготовки.

Література:

1. Баронин А.С. *Етнопсихология: Учеб. пособие.* – К.: МАУП, 2000.-116с.;
2. Гнутель Я.Б. *Ази виховання: світоглядні поняття. Посібник для педагогів, учнів та батьків.* – Тернопіль: Астон, 2000.- 204с.;
3. *Етнонаціональний розвиток України. Терміни. Визначення. Персоналії / АПН України. Інститут держави і права та інші.* – К.-1993.-807с.;
4. Мартинюк І. *Національне виховання як основа розвитку активної особистості // Урок української.* – 2001. - №7.- С.29-33;
5. Медвідь Ф.М. *Національна самосвідомість: деякі питання становлення // Нац. психологія: Тез. докл.* – Дніпропетровськ, 1992;
6. М'ясоїд П.А. *Загальна психологія: Навч. посібник.* – К.: Вища шк., 1998.-479с.;
7. Ушинський К.Д. *Рідне слово // Вибр. пед. твори.* – К., 1983. – Т.1.
8. Чорнобай В.С. *Формування національної самосвідомості молодших підлітків засобами музично-ліричної творчості в умовах взаємодії школи та клубних закладів: Автореф. дис. канд. пед. наук.* – К.,1993.-21с.;
9. Шпет Г. *Введение в этническую психологию.* – СПб., 1996.